

*Луценко Вікторія Романівна,
студентка II курсу Юридичного інституту
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,*

Науковий керівник:

*Пікуля Тетяна Олександрівна,
професорка кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидатка юридичних наук, доцент*

ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дослідження питання про зародження та розвитку концепції прав людини є актуальним і закономірним для сьогодення, що характеризується незмінними пошуками розуміння поняття «прав людини».

Попри значні наукові здобутки, природа змісту «прав людини» залишається доволі дискусійною та потребує більш ґрунтовного теоретичного осмислення. Немає однозначної думки, навіть щодо самого розуміння терміну «права людини», оскільки для його розкриття використовуються такі смислові поняття: «права і свободи людини і громадянина», «права та свободи», «фундаментальні права», «основні права», «індивідуальні права», «права особи» тощо. Однак спільним є розуміння того, що права людини – вкрай важливі, навіть особи, які ніколи не стикалися з визначеннями прав, на якомусь дуже глибинному рівні відчувають їх значущість. Проголошення і захист прав людини – необхідність для гідного існування особи. Це життєво необхідні складові, що мають практичне застосування, як у відносинах з іншими носіями прав, їх об'єднаннями (горизонтальні), так і у відносинах з суб'єктами владних повноважень, їх представниками (вертикальні).

Спочатку права людини були тільки моральною та філософською категорією. Згодом ці цінності і важливість їх дотримання можновладцями стали закріплюватись як юридичні норми. Є багато прикладів ще у стародавній історії. Згадаємо кодекс законів вавилонського царя Хаммурапі, яким більше 4000 років. У них закріплені тогочасні принципи справедливого правління. Схожі приклади можна навести з історій інших стародавніх цивілізацій таких як Єгипет, Персія тощо. Про права людини, які належать кожному за умови лише самого факту народження, говорили ще за часів стародавньої Греції такі відомі філософи-історики, як Сократ, Платон та Аристотель. Мислителі, зокрема, Цицерон перекладали філософські ідеї на юридичну латину. Втім належність цих прав кожній людині не втілювалося повною мірою в сучасному розумінні. Так, наприклад, правовою засадою юридичної системи римлян була вільність всіх вільних, тобто не рабів.

У 1215 р. англійська знать піднялась проти зловживань владою короля Іоана Безземельного і змусили його правити по законам. Англійська знать також змусила короля підписати важливий для становлення прав людини

документ, Велику хартію вольностей, що включала в себе 63 статті. Так, Хартія стала першим прикладом нормативно-правового оформлення концепції прав людини та успішної реалізації їх у суспільно-політичних відносинах. Про успіх цього документу говорить і той факт, що Велика хартія вольностей і досі залишається частиною законодавства Великобританії [1, с. 9–10]. У 1689 р. знову ж таки в Англії з'являється Біль про права – акт, в якому по-суті закладено основи демократичного парламентаризму, зокрема вільні вибори членів парламенту, їх недоторканність. Як і Велика хартія вольностей, цей документ містив перелік прав, які потім назвуть громадськими або особистими правами людини [1, с. 10].

Також у XVII–XVIII ст. провідні вчені (Дж. Локк, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Т. Джеферсон, І. Кант, І. Бентам, Г. Гроцій) сильно вплинули на розуміння прав людини. Вони розробили теорію позитивного права, що встановлене державою, та природного – первинне від Бога або самої природи, і що має наповнити позитивне право принципами свободи та гуманізму. Право на життя, свободу, власність вважалися найголовнішими [2, с. 167]. Вони були наділені трьома суттєвими ознаками: природність, невід'ємність, святенність [1, с. 10]. Ці здобутки, згодом, примножились і закріпились в таких документах, як Декларація незалежності США 1776 р. і Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 р., а згодом і в Конституції Франції. Концепцію природних прав висунули філософи-просвітники [1, с. 11].

Права людини стали приналежністю не тільки громадян, але й кожної людини. Проте до середини XX ст. права людини залишалися тільки правами білих людей. Існування рабства, расової дискримінації, переслідування за ідеологічними переконаннями, дискримінація за різними ознаками були розповсюдженим явищем, закріпленим в законі.

Новий етап на шляху розвитку прав людини характеризувався спрямованістю на розширення можливостей та забезпечення потреб у соціальній, економічній та культурній сферах. Починаючи з XX століття в конституціях деяких держав почали з'являтися права на працю і відпочинок, соціальне забезпечення та медичну допомогу, та окреслювалися обов'язки державних органів влади у сферах освіти, культури, охорони здоров'я та зайнятості. У цей час проблема розуміння концепції прав людини піднялася на міжнародний рівень.

Після Другої світової війни виникли національно-визвольні рухи та глобальні кризи. Постала вимога впровадження механізмів захисту миру, безпечного довкілля, боротьби з негативними наслідками науково-технічних розробок тощо [3, с. 7]. Суб'єктами «прав народів» були не окремі індивіди, а нації чи окремі соціальні групи, які наділялися правом на самовизначення народу, безпечно для здоров'я та життя навколишнє середовище, на безпеку, роззброєння та інші [4, с. 59].

Міжнародне визнання та законодавче закріплення прав людини посилювалося від моменту утворення Організації Об'єднаних Націй (ООН) у 1945 році [5, с. 177]. Відсутність інструменту правового регулювання

дотримання та захисту прав людини у перші післявоєнні роки стала однією з нагальних передумов розробки «Міжнародної хартії прав» у 1946 році. Першим актом, який увійшов до Хартії, була Загальна декларація прав людини 1948 р., ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН. Потім Міжнародний биль про права людини доповнився Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародним пактом про громадянські й політичні права в 1966 році, та Факультативними протоколами до них [1, с. 13].

На сьогодні існує не менше двох сотень чинних в межах ООН міжнародних правових документів, які становлять цілісну структуру реалізації підтримки та захисту прав людини для кожної демократичної держави.

З моменту проголошення незалежності України в 1991 р., наша держава приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини і взяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство, що дало змогу розширити права та свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значеннями. У Декларації про державний суверенітет України 1990 року, наголошувалось на тому, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова, держава, яка ставить собі за мету забезпечити права, свободи людини і громадянина і зобов'язується суворо дотримуватись загально визначених принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини. Також прийняття 1995 р. України в члени Ради Європи суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина України. Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми до яких долучилась Україна. Важливою подією стала ратифікація 1997 р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. З цього моменту громадяни України мають право звертатися до Європейського суду з прав людини щодо захисту своїх порушених прав [1, с. 21–25].

Під забезпеченням прав і свобод людини і громадянина варто розуміти систему загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень. Забезпечення належного захисту прав і свобод людини і громадянина є важливим завданням держави і актуальним напрямом розвитку правової системи.

Проблематиці забезпечення прав і свобод людини і громадянина у своїх працях свого часу приділяли увагу такі вчені, як: В.В. Іванюшенко, М.В. Ковалів, М.Д. Лазарева, Н.М. Опольська, О.З. Панкевич, П.М. Рабінович, Ю.С. Разметаєва, О.В. Славна, М.І. Смокович та ін.

Конституційний обов'язок держави щодо дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина полягає у створенні необхідних і достатніх умов для їх реалізації та механізму їх захисту.

У чинній Конституції України юридичними гарантіями реалізації прав і свобод людини і громадянина є такі положення: 1) обов'язок держави захищати права та свободи людини і громадянина (ч. 2 ст. 3 Конституції

України); 2) визнання прямої дії норм Конституції України, в тому числі тих, які закріплюють права та свободи людини і громадянина в Україні (ст. 8 Конституції України); 3) встановлення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні; 4) гуманне ставлення до осіб, які притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності (ст. ст. 28–29 Конституції України); 5) конституційне визнання права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань всіма засобами, не забороненими законом (ст. 55 Конституції України); 6) гарантування права особи на правову допомогу (ст. 59 Конституції України); 7) закріплення демократичних принципів судочинства (ст. ст. 58–63, 129 Конституції України); 8) конституційне закріплення системи особливих державних органів, до компетенції яких належать повноваження щодо захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина (розділ 12 Конституції України); 9) неможливість зміни Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157 Конституції України) [6].

З метою подальшого удосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні, 24 березня 2021 р. Указом Президента України № 119/2021 була затверджена Національна стратегія у сфері прав людини. Мета Стратегії – забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [7].

Воєнний стан в Україні значною мірою вплинув на гарантування прав і свобод громадян. Безумовно, у нинішніх складних умовах воєнного стану пріоритетом для України є безпека її громадян та відновлення територіальної цілісності держави. Саме ці завдання є першочерговими та консолідують зусилля усіх гілок влади, знаходять вияв в ухвалених законодавчих актах. Водночас важливим завданням держави залишається удосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Так, після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру, правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України воєнного стану (Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні») [8].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює правовідносини щодо введення в Україні воєнного стану є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [9]. Ст. 1 цього Закону визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому

командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Очевидно, що запровадження воєнного стану в Україні значно ускладнює забезпечення державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють їх реалізацію. У Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент [10, с. 3]. Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені навіть в період дії воєнного стану.

У висновку хочемо зазначити, що розвиток концепції прав людини – це історія боротьби. Це боротьба за те, що людина має за фактом її людського статусу. У людини багато потреб, і визначення потреб постійно росте, а от визначення прав людини ростуть набагато повільніше. У сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод особи є ціннісним орієнтиром, який свідчить про досягнутий рівень демократії держави, ступінь розвиненості суспільства та вказує на шлях розвитку розуміння концепції прав людини. Держава повинна визнавати людину найвищою соціальною цінністю, установлювати, легітимувати, охороняти її права і свободи, забезпечувати їх фактичне здійснення.

Список використаних джерел

1. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Права людини : навч. посіб. Ужгород, 2003. 189 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку : Наукові записки НаУКМА. Київ, 2015. 168 с.
4. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції : Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород : Право, 2015. Т. 1. Випуск 31. С. 57-61
5. Шамраєва В. М. Права людини у сучасних міжнародних відносинах: еволюція розвитку, проблеми та перспективи : Вісник Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2020. Вип. 30. С. 174–183.

6. Конституція України: офіц. текст від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2023)

7. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 12.11.2023)

8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.11.2023)

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.11.2023)

10. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Лепіш Н. Я. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наукового семінару. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

***Мазур Анастасія Сергіївна,**
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Литвин Вікторія Вікторівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем превентивної
діяльності та запобігання корупції
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
кандидатка юридичних наук*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЯК ЙОГО ЗБЕРЕГТИ ТА ПІДТРИМАТИ

Беручи до уваги загальний підхід ВООЗ до розуміння природи психічного здоров'я та підходи різних дисциплін у психології, складовими психічного здоров'я на війні можна визначити:

1. здатність справлятися зі стресами повсякденного життя під час війни;
2. здатність налагоджувати стосунки з людьми під час війни;